

Тодор ЧЕПРЕГАНОВ
Наде МОЛЕРОВИЌ

**ЕДЕН ДОКУМЕНТ ОД МИНИСТЕРСТВОТО ЗА
НАДВОРЕШНИ РАБОТИ НА ВЕЛИКА БРИТАНИЈА
ЗА ИНТЕРЕСНИТЕ СФЕРИ НА БАЛКАНОТ
ВО ТЕКОТ НА ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА**

Антифашистичката коалиција чии носители беа трите големи сили Велика Британија, Соединетите Американски Држави и Советскиот Сојуз, настаната во текот на Втората светска војна против силите на Оската, не ја надживеа капитулацијата на Германија и Јапонија. Причините за распаѓањето на коалицијата пред сè треба да се бараат уште во годините на војната, кога тие беа соочени со низа противречности, судири на интереси и заемни обвинувања. Наместо ветуваниот светски мир, човештвото по војната повторно се најде на прагот на нови поделби по сфери на влијанија меѓу големите сили, а на сметка на независноста на малите земји. Судирот на силите особено се изостри околу Германија, Балканот, Средна и Источна Европа, Иран и Далечниот Исток.

Интересот на големите сили кон Балканот пред сè произлегува од фактот што тој со јужниот и западниот дел влегува во составот на Средоземјето и што во неговата непосредна близина се наоѓа најважната поморска комуникација на Средозмното Море: Гибралтар - Малта - Суец. Таа е само дел од светскиот пловен пат: Атлантик - Средоземно Море - Индиски Океан - Австралија.

Геостратегиската положба на Балканскиот Полуостров секогаш беше многу важна за големите сили и непосредно поврзана со геостратегиската и геополитичката положба на Балканот и државите што се наоѓаа на него. На еден мал простор, нешто повеќе од преку половина милион квадратни километри, интересите на големите сили по Втората светска војна се судрија врз идеолошка основа.

Во текот на 1944 година дипломатијата на Велика Британија го засилила својот интерес за настаните на Балканот, а посебно барањето начини за заштита на своите интереси во Грција и Турција. Во тие настојувања за заштита на своите интереси Велика Британија се обидуваше на своја страна да ги придобие и Соединетите Американски Држави кои, според Черчил, „бавно го увидуваа пробивот на комунистичкото влијание“.¹ Од друга страна пак, Черчил се надеваше дека ќе ги „искористи подобрите односи со Совети-

---

¹ Винстон Черчил, Други светски рат. Том VI, Триумф и трагедија, Просвета, Београд 1964, 189.

те за да постигне задоволувачки решенија за новите прашања што се отвораа помеѓу Исток и Запад и за утврдување на степенот на интересите на двете земји во одделни балкански земји“.²

Со приближувањето на крајот на војната британскиот политички врв беше свесен дека „кога војната што ја води една коалиција се приближува кон својот крај политичките аспекти стануваат поважни“.³ Британските аспирации спрема Балканот, а посебно спрема Грција и Турција, беа добро познати и нејзиниот интерес беше насочен кон обезбедување на свое влијание во овие две земји. Но, на патот кон остварување на таа нејзина цел се испречи СССР, кој од своја страна, исто така, навестуваше доминација во поголемиот дел од Балканот. Беше сосема очигледно дека рускиот империјализам и комунистичката идеологија од едната страна и британскиот империјализам и демократија од спротивната, ниту гледаа ниту поставуваа граници за своето напредување кон светска доминација.

Документот што го презентираме се однесува токму на утврдувањето на степенот на интересите на Советскиот Сојуз и на Велика Британија на Балканот. Документот е направен на барање на министерот за надворешни работи Антони Идн, кој по првите навестувања за советските интереси на Балканот побара од својот оддел сеопфатна анализа за можните последици од советското ангажирање во неговиот простор и посебно каква беше и каква треба да биде улогата на Велика Британија во тие настани. Временски документот е направен пред одржувањето на состанокот меѓу Сталин и Черчил во Москва на 9 октомври 1944 година, кога сосема отворено се разговараше за интересните сфери на двете држави на Балканот и во Југоисточна Европа. Документот се наоѓа во Државниот архив на Велика Британија (Public Record Office) во Лондон под сигнатура PRO FO 371/43646 R 9092.

ВОЕН КАБИНЕТ СОВЕТСКАТА ПОЛИТИКА СПРЕМА БАЛКАНОТ

Меморандум од државниот секретар за надворешни работи

Последниве неколку месеци се вознемиририв од развојот на настаните кои ја покажуваат намерата на советската влада за доминантно влијание на Балканот. Согласно тоа се обратив до мојот оддел да ги собере доказите што тој ги поседува за оваа советска намера, како и за начинот на кој советската влада веројатно неа ќе ја спроведе. Исто така, ги замолив за нивните гледишта во однос на тоа дали советската политика, во оваа насока, би можела да има влијание врз нашата политика и врз нашите воени планови во подоцнежните фази од војната и доколку има, на кој начин би се случило тоа.

2. Согласно тоа, мојот оддел ја приготви приложената нота во однос на овој предмет, што јас им ја доставувам на разгледување на моите колеги од Воениот кабинет.

---

² Ibidem, 207.

³ Ibid., 209.

3. Кога ќе ја читаме неа, се разбира дека треба да се оградиме од претпоставките оти на Балканот е неизбежно да има директен судир на интересите, а во догледно време и конфликт. Ако ни е јасно дека ние претпоставуваме оти е неизбежен судирот на интересите меѓу двете сили на Балканот, тогаш Русите, кои на тие простори држат многу карти, ќе дејствуваат според истата претпоставка. Не би требало да се двоумиме дали да им ги разјасниме на Русите нашите посебни интереси во Источниот Медитеран, следствено во Грција и Турција, а воедно и нашите интереси каде и да било на Балканот; но со секој преземен чекор, за да го зголемиме (успехот), мораме да бидеме многу внимателни и да не оставиме впечаток на директен предизвик.

Министерство за надворешни работи, 7 јуни 1944 година

Анекс

Кога се зборува за советската политика на Балканот, уште од самиот почеток треба да се направи јасна разлика меѓу она што се подразбира под „комунизација на Балканот“ и ширење на руското влијание во тие земји. Во моментот е несигурно дали во сегашната ситуација има некаква намерна „комунизација“ на Балканот. Вистина е дека партизанските водачи, ЕАМ и ЛНЦ (Албанија) се комунисти и како такви ги шират нивните идеологии во реоните под нивна контрола; но тоа многу се разликува од систематскиот обид од страна на некои централни организации да го комунизираат целиот Полуостров.

Воедно, не може да има некакви обвинувања против Русите дека го организираат ширењето на комунизмот на Балканот. Но, ширењето на руското влијание е сосема различна работа, за која ние сме многу заинтересирани. Општо гледано, Русите можат да имаат доминантна позиција во југоисточна Европа и да ги искористат движењата предводени од комунистите во Југославија, Албанија и Грција како средства за да ја остварат својата цел, но не како неопходно средство само по себе. Поддршката од советската влада на комунистичките елементи во овие земји не е заснована толку на идеолошки основи колку на фактот дека таквите елементи се најчувствителни на нивното сопствено влијание и се најжестоки во отпорот спрема Оската.

2. Освен тоа, ако некој треба да се обвинува за сегашната ситуација во која движењата предводени од комунистите се влијателни елементи во Југославија и Грција, тоа сме ние самите. Русите само можат да седат во заднина и да гледаат како ние ја вршиме нивната работа. А тоа се случува само кога ние покажуваме знаци на стравување од овие движења (како што е нашето континуирано признавање на кралот Петар и на Михаиловиќ и во поново време остриот став преземен против ЕАМ и бунтовниците во грчките сили) дека тие станале поотворени и покажале каде лежат нивните интереси.

3. Да не забораваме дека во деновите кога југословенските партизани и ЕАМ се појавија за првпат, Министерството за надворешни работи постојано бараше да се обрне внимание на судирот меѓу нашите краткорочни и долгорочни интереси. Беше јасно дека поддршката на југословенските партизани може да ни ја даде најдобрата воена полза и излезе дека ЕАМ е најпер-

спективното движење на отпорот во Грција. Но беше потенцирано дека со поддршката на овие движења ние неизоставно ќе ја создадеме ситуацијата со која се соочуваме денес. На крајот од краиштата, во Југославија постигнавме воена полза, но ЕАМ во Грција не ни донесе ништо друго освен неволи и непријатности.

4. Што се однесува до нашата идна политика спрема југоисточна Европа, наш единствен конструктивен предлог би бил да се формира конфедерација на овие земји. Но, Русите ставајќи до знаење дека тие воопшто не размислувале за вакво решение, засновајќи ги нивните приговори врз фактот дека една таква конфедерација би претставувала *cordon sanitaire* кон нив.

5. Историскиот интерес на Русија за Балканот отсекогаш се манифестирал во определбата дека ниту една друга голема сила не може да доминира над него, бидејќи тоа би претставувало стратедиска закана за Русите. На пример, во последните години на XIX век кога се распаѓаше Отоманското Царство, претходниот сојуз помеѓу Русија и Австро-Унгарија се претвори во отворено ривалство во кое секоја сила имаше цел да ја стекне контролата над Балканот. Поточно, рускиот план од 1878 година за „Велика Бугарија“ со излез на Егејското Море доведе до тоа Велика Британија и Австрија заеднички да го стават пред свршен чин руското проширено влијание во Југоисточна Европа. Настаните што следеа, како што беше анектирањето на Босна и Херцеговина од страна на Австро-Унгарија, како и Балканските војни 1912-13 година беа потези во играта во која Русија и Централните сили одиграа политика на сила на Балканот. Сега, пак, под влијание на победата, советската влада повторно ја оживува руската традиционална политика. Природно е дека повторно ќе започнат да тежнеат кон преодоминантно влијание на Балканот и, несомнено, тие уште се надеваат дека ќе го постигнат тоа со истите средства т.е. работејќи на формирање влади што ќе ѝ бидат потчинети на Русија. Разликата е во тоа што додека во XIX век ја имавме Австро-Унгарија како сојузник кој им се спротивставуваше на овие руски мерки, сега немаме никој на кого би можеле да сметаме за поддршка.

6. Она што следи, колку што ние можеме да оцениме, се желбите на советската влада во различни балкански држави.

7. Во Романија, по анектирањето на делови од териториите што ги посакуваа, тие ќе бараат пријателска влада врз која ќе можат да имаат контрола во голема мера. Во секој поглед, комунизмот во Романија не постои и преовладува антируското чувство, но ако Романците ги одбијат сегашните услови на Русија за предавање, крајниот резултат ќе биде уште потешки услови за нив и тие ќе треба да состават влада потчинета на советската влада.

8. Во Југославија, Тито со сопствени сили и со наша поддршка веројатно ќе се јави како водечка сила, го сакале ние тоа или не, како резултат на граѓанската војна против Србија. Тие изгледи се видливи во тоа што веројатно Црвената армија ќе оствари контакт со партизаните, а тоа ќе ја зацврсти позицијата на Тито.

9. Советските интенции спрема Бугарија не се јасни, но тие несомнено сакаат да остварат своја доминантна морална позиција дури и да не сакаат повеќе од тоа, т.е. олеснувања за воздушни бази. Како и во случајот со Романија, Русите ќе очекуваат пријателска влада врз која тие ќе имаат контрола.

10. Албанија за Русите единствено е интересна само во тој поглед што преку локалното комунистичко движење на отпор на Албанците тие ќе можат да го поврзат кругот помеѓу Тито и ЕАМ во Грција.

11. Во поглед на Грција, Русите првин покажаа слаб интерес за настаните во таа земја. Потоа, пред околу два месеца, тие започнаа отворено да ја поддржуваат ЕАМ и да ја критикуваат нашата политика. Тоа ни донесе загриженост, не само во однос на нашата краткорочна политика што ја создаде руската поддршка на ЕАМ во однос на нашата политика спрема Грција туку, исто така, во однос на долготрајната опасност од поврзување на про-руските движења во Југославија, Албанија и Грција. Но, како резултат на нашето приближување кон советската влада, последната сега се согласи да ни дозволи да го преземеме водството во Грција и ние можеме да се надеваме дека тие на никој начин нема да нè спречуваат или пак отворено да ѝ ја даваат својата поддршка на ЕАМ. Ситуацијата, исто така, се подобри по неодамнешниот договор постигнат на Либанската конференција, со кој ЕАМ и комунистите треба да се спојат во влада во која ќе учествуваат сите партии и на тој начин има надеж дека ќе останат безопасни, додека во исто време треба да се формира национална грчка армија во која треба да се вклучат сите единици на отпорот, вклучително и воените единици на ЕЛАС-ЕАМ. Но, не би требало да нè занесе лажниот оптимизам по ваквиот успешен развој на настаните. Националната армија, можеби, не ќе може да го материјализира тоа. ЕАМ може повторно да ослабне, а советската влада може повторно да лови во матно. Од тие причини, ние треба да искористиме сè што можеме од сегашната поволна атмосфера за да создадеме некаква противте-жа на оваа примамлива сила која, без оглед на тоа што ќе се случи со ЕАМ, Русија сè уште сака да ја поддржува во повоена Грција.

12. Надвор од она што е веќе направено во случајот со Грција, дали има некакви општи мерки што ние би можеле да ги преземеме за да се спречи ширењето на руското влијание на Балканот? Она што следува подолу, се чини дека е алтернативна политика со која ни се отвора можноста да го држиме предметот секогаш до онаа граница кога ние не смееме да покажеме дека заканата спрема нашите интереси е преголема и од тие причини предвреме да не се придржуваме до оние мерки што би можеле да го забрзаат директниот конфликт со советската влада:

А) Да ја отфрлиме нашата поддршка на комунистичките движења во Југоисточна Европа и да создадеме поумерени елементи. – Сугестијата дека ќе треба да ја отфрлиме нашата поддршка на Тито сега или во иднина е надвор од дискусија. Вистина е дека во Албанија би можеле да ја изоставиме поддршката на комунистичкото движење, но повторно, тоа е единствениот елемент на отпор што им предизвикува неволи на Германците во Албанија. Ниту, пак, како што стојат сега нештата, можеме и натаму да размислуваме за бојкот на ЕАМ и ЕЛАС во Грција, бидејќи на тој начин, во сегашни услови, тоа би значело отфрлање на договорот постигнат по толку години со кој ЕАМ и ЕЛАС се смирија со грчката влада, а исто така повторно би ги натерало да преминат во опозиција и изолација, пред да се стави на тестирање нивната искрена верност.

Б) Самите ние да им дадеме целосна поддршка на ситѐ „комунистички“ елементи со цел да се иренасочат кон нас и да се ослаби руското влијание. Тоа би значело дека треба да ја повлечеме нашата поддршка на југословенскиот и на грчкиот крал и на нивните влади. Тоа е можно но е и многу тешко во случајот со Југославија, а навистина би било невкусно во однос на Грција. Предноста при давањето целосна поддршка на Тито би била таа што би поддржувале можен победник и тој не би имал толкава потреба да бара поддршка од Русија. Но штетите се очевидни. Ниту е можно во сегашниве услови да ѝ се дава ексклузивна поддршка на ЕАМ сега, кога премиерот на Грција се согласи да прими нејзини претставници во владата и да ја вклучи ЕЛАС во Националната армија.

В) Да ѝ се иприсветат на советската влада со идејата за иоситиѓнување заеднички доѓвор за немешање во иолиитиката на Балканот. Ваква самоодречувачка одлука не би била лесна од наша гледна точка, бидејќи ние имаме доста активна улога во внатрешната политика на Југославија и на Грција и би било против нашата волја да се откажеме од неа. Исто така, несомнено би сакале, кога ќе дојде време за тоа, да го кажеме нашиот збор и во врска со Бугарија. Во однос на пазарењето што се надеваме дека ќе го имаме со советската влада, доколку ние го следиме влијанието на Русија во Романија а тие го следат нашето во Грција, тоа треба да се примени само во услови на војна и тешко е да се очекува дека кој и да е од нас би сакал така и да продолжи, кога ќе дојде до мировна спогодба и кога ќе настапи поволен период, или да се прошири на другите балкански земји во поглед на важните интереси што и двете страни би ги имале при обликувањето на иднината на Балканот во целост.

Г) Да го насочиме нашето влијание спрема Балканот преку консолидирање на нашата позиција во Грција и Турција и да се воведи и искористи иуроско-грчкото иријателство како фундаментален фактор во југоисточна Европа и Источниот Медитеран; и II/ додека избеѓнуваме каков и да е директен иредизвик за руското влијание во Југославија, Албанија, Романија и Бугарија, да ја искористиме секоја можност за ширење на британското влијание во овие земји. Овој последен процес одвреме-навреме би можел да значи комбинација на А и Б во зависност од условите што преовладуваат во одредени земји.

13. Од овие три предлози Г изгледа е единствениот изводлив во овие услови и веројатно во оние што ќе преовладуваат по војната. При Г (II) треба внимателно да се постапува, особено од PWE, за да се избегне отворен натпревар со Русите и да се избегнат непосредни резултати, а долгорочните треба да бидат ефектни, бидејќи во сите овие земји има елементи што би биле исплашени од руската доминација и загрижени за повторната сигурност со Велика Британија. Вистина, веројатно тоа ќе се однесува на генералот Тито. Г (I), кој вклучува градење на англо-грчко-турска асоцијација, создава поголеми тешкотии од непосреден политички карактер.

14. Ваквата асоцијација би можела да се смета за сомнителна од страна на советската влада, иако ние би требало да се обидеме неа да ја смириме и да се оправдаме со повикување на нашите интереси во Источниот Медитеран.

15. Во однос на Грција би требало да воспоставиме системи што јасно ќе ѝ се обратат на Велика Британија за помош против руското влијание. Вистина, тоа не би требало да биде тешко и би требало да се оствари полесно доколку национална влада, во која ќе влезат сите партии, која најмногу го должи своето постоење на нашите напори и поддршка, ќе се зацврсти толку сигурно што ќе биде во можност да ја преземе управата врз администрацијата на државата за ослободување на Грција.

16. Во однос на Турција би требало да ја напуштиме нашата сегашна политика на присилување на Турција да влезе во војната под сегашната закана дека ако не влезе ќе ја оставиме сама да си ја срка чорбата по војната. Наместо тоа, треба да прифатиме таа да остане неутрална за време на војната сè додека таа сака доколку на тој начин, по повлекувањето на Германците од Балканот, таа би била во подобра ситуација и во соработка со Грција да биде ефективна противтежа на руското влијание и навлегување. Иако советската влада сега има став дека таа не е заинтересирана околу тоа дали Турција ќе влезе во војна или не, тие (Русите, б.п.) веројатно никогаш не го сакале англо-турскиот сојуз, а сегашниот застој во нашите односи со Турција многу добро им одговара. Од нив не треба да се очекува дека ќе им се допадне идејата за еден обновен англо-турски сојуз, а особено кога тие ќе оценат што ќе се случи наскоро со политиката што следува потоа.

17. Затоа, преориентација во смисла на тоа да се формира англо-грчко-турска асоцијација ќе нè вовлече во разни тешкотии, но по сè изгледа тоа претставува единствениот можен и конструктивен метод со кој можеме да се надеваме дека ќе му се спротивставиме на ширењето на руското влијание на Балканот, ако навистина сметаме дека е неопходно потребно од наша страна да се преземат специјални мерки за да се направи тоа.

Министерство за надворешни работи, 4 јуни 1944